

1) ст. 272 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, потребує уточнень, зокрема – чіткої деталізації таких термінів, як «загроза загибелі людей» та «загибель людей»;

2) з метою недопущення помилок у практиці застосування ч. 1 ст. 272 КК України, пропонуємо її викласти в редакції: «Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на виробництві або будь-якому підприємстві особою, яка зобов'язана їх дотримувати, якщо це порушення створило загрозу загибелі однієї чи більше осіб або настання інших тяжких наслідків, чи заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого, – карається...»;

3) з метою конкретизації поняття «загроза загибелі людей» пропонуємо доповнити ст. 1 «Визначення термінів» Закону України № 2245-III від 18 січня 2001 року «Про

об'єкти підвищеної небезпеки» визначенням «загрози загибелі людей», яке викласти таким чином: «Загроза загибелі людей – такі зміни в стані виробничих об'єктів, підприємств, унаслідок яких виникає дійсно існуюча можливість такої обстановки, що загрожує життю людей, яка не настала лише у зв'язку з тим, що вчасно були прийняті міри з її нейтралізації».

4) з метою встановлення чітких меж суспільної небезпеки та диференціації кримінальної відповідальності за діяння, передбачене ст. 272 КК України, внаслідок якого загинули дві особи або десять, пропонуємо:

– ч. 2 ст. 272 КК України викласти таким чином: «Те саме діяння, якщо воно спричинило загибель однієї чи більше осіб або інші тяжкі наслідки»;

– доповнити ст. 272 КК України ч. 3, яку викласти в такій редакції: «Діяння, передбачене ч. 1 цієї статті, якщо воно спричинило масову загибель людей».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України (із змінами та доповненнями станом на 25 лютого 2013 року). – Х. : Одисей, 2013. – 232 с.
2. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва : постанова Пленуму Верхов. Суду України // Вісн. Верхов. Суду України. – 2009. – № 8. – С. 15–19.
3. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/pracja>.
4. Найповніший тлумачний словник української мови онлайн. Е – slovník [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eslovnik.com/search/search/?search>.
5. Навроцький В.О. «Загибель людей» як вид злочинних наслідків: проблеми встановлення змісту та кваліфікації / В.О. Навроцький // Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи : Матеріали наук. – практ. конф. Х., 22–23 квіт. 2004 р. – К. – Х. ; 2004.
6. Андрушко П.П. Науково – практичний коментар до Кримінального кодексу України (2-е вид., перероб. та доп.) / П.П. Андрушко, В.Г. Гончаренко, Є.В. Фесенко. – К. : Дакор, 2008. – 1428 с.
7. Робак В.А. Юридичне визначення поняття «загибель людей» у кримінальному законодавстві України // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». Том 22 (61). – 2009. – № 1. – С. 236–239.
8. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. : [із змінами, внесеними згідно із Законом України № 2222-IV від 8 грудня 2004 р.] // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – 141 с.
9. Крайник Г.С. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою: автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 / Г.С. Крайник. – Х., 2011. – 20 с.
10. Евдокимов А.А. Нарушение специальных правил безопасности в уголовном праве России : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 / А.А. Евдокимов. – М., 2013. – 30 с.
11. Руководство угольных шахт Украины скрывает аварии [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://horo.tsn.ua/ukrayina/rukovodstvo-ugolnyh-shaht-ukrainy-skrivaet-avarii.html>.
12. Антипов В.И. Комментарий к ст. ст. 163–1, 227–1 УК Украины / В.И. Антипов // Уголовный кодекс Украины : Научно – практический комментарий (по состоянию уголовного законодательства и постановлений Пленума Верховного Суда Украины на 25 октября 1995 г.) / под ред. В.И. Шакуна, С.С. Яценка. – К. : Фіта, 1995. – С. 524–742.
13. Панько М.М. Преступления против окружающей среды / М.М. Панько // Уголовный кодекс Украины. Комментарий : под редакцией Ю.А. Кармазина, Е.Л. Стрельцова. – Харьков, ООО «Одиссей», 2001. – С. 496–541.
14. Матвійчук В.К. З'ясування теоретичних та правозастосовних положень стосовно деяких наслідків у складах злочинів проти навколишнього природного середовища // Юридична наука. – 2011. – № 4–5. – С. 100–109.

УДК 343.234

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ТА ЗАСТОСУВАННЯ

EXONERATION FROM CRIMINAL RESPONSIBILITY: MODERN PROBLEMS OF REGULATORY AND APPLICATION

Кузнецов В.В.,

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ*

У статті досліджено сучасне законодавство, яке дозволяє звільнити від кримінальної відповідальності певних осіб. Виявлено колізії норм окремих законів та Кримінального кодексу України під час регламентації звільнення від кримінальної відповідальності певних осіб. Визначено шляхи вдосконалення інституту звільнення від кримінальної відповідальності з метою підвищення його ефективності.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, злочин, звільнення від кримінальної відповідальності, кримінальне законодавство, покарання.

В статье исследовано современное законодательство, разрешающее освобождать от уголовной ответственности определенных лиц. Обнаружены коллизии норм отдельных законов и Уголовного кодекса Украины относительно регламентации освобождения от уголовной ответственности определенных лиц. Определены пути совершенствования института освобождения от уголовной ответственности с целью повышения его эффективности.

Ключевые слова: уголовная ответственность, преступление, освобождение от уголовной ответственности, уголовное законодательство, наказание.

The article explores the modern legislation allowing of exoneration from criminal responsibility of certain individuals. Found conflict of certain rules of law and the Criminal Code of Ukraine to the regulation of exoneration from criminal responsibility of certain individuals. The ways of improvement of the institute of exoneration from criminal responsibility are determined with the purpose of increasing its efficiency.

Key words: criminal liability, crime, exoneration from criminal responsibility, criminal legislation, punishments.

Постановка проблеми. Актуальність узваної тематики у світлі останніх подій в Україні не викликає сумнівів. Пригадаймо, що Верховною Радою України 19 грудня 2013 р. було прийнято Закон України «Про усунення негативних наслідків та недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань», який набрав чинності 26 грудня 2013 р. Як засвідчив аналіз правозастосовної практики, судові органи з різних причин цей нормативний акт не застосовували. Тому Верховна Рада України 16 січня 2014 р. внесла зміни до нього Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про усунення негативних наслідків та недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань». Закон України від 16 січня 2014 р. був покликаний розв'язати наявні правові проблеми та запровадити чіткий механізм застосування відповідних нормативних положень. Цей закон містив положення, на підставі яких передбачалося звільнити від кримінальної відповідальності та від покарання осіб, які були учасниками масових акцій протесту в період із 21 листопада 2013 р. до дня набрання ним чинності, тобто до 26 грудня 2013 р. Оскільки остаточне вирішення вказаних проблем за рахунок Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про усунення негативних наслідків та недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань» не відбулося, Верховна Рада України вирішила прийняти новий Закон України «Про усунення негативних наслідків та недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань» від 29 січня 2014 р. (далі – Закон), що встановив певні умови для звільнення від кримінальної (адміністративної) відповідальності та від покарання осіб, які вчинили відповідні правопорушення, пов'язані з масовими акціями протесту, з 27 грудня 2013 р. до дня набрання ним чинності [1]. Закон є нормативно-правовим імперативним актом разової дії та повинен застосовуватися як закон, що розширює права й обов'язки особи в розумінні ст. 22 Конституції України, передбачаючи нову підставу звільнення особи від кримінальної відповідальності [2].

Аналіз положень цього нормативного акта є важливим і перспективним для подальшої регламентації інституту звільнення від кримінальної відповідальності. Оскільки події, що відбуваються нині на сході України, створили новий кримінально-правовий конфлікт, держава потребує також певних юридичних інструментів для його вирішення. Одним із таких інструментів мав бути закон, який дозволяв би звільнити від кримінальної відповідальності та від покарання учасників відповідного конфлікту на сході країни. Для цього було підготовлено й зареєстровано 6 законопроектів (№ 4667 від 9 квітня 2014 р., № 4667-1 від 9 квітня 2014 р., № 4667-2 від 10 квітня 2014 р., № 4667-3 від 18 квітня 2014 р., № 4667-4 від 22 квітня 2014 р., № 4667-5 від 23 квітня 2014 р.), які так і не було розглянуто Верховною Радою України, окрім одного – законопроекту «Про недопущення переслідування та покарання осіб-учасників подій на території Донецької та Луганської областей» від 16 вересня 2014 р. № 5082, який був прийнятий парламентом, проте не підписаний Президентом України (станом на 8 грудня 2014 р.). Однак при цьому зміст більшості із цих законопроектів нагадує положення Закону України від 29 січня 2014 р. Тому, на нашу думку, слід з'ясувати проблеми вказаного Закону для їх подальшого недопущення під час створення подібних нормативних актів.

Стан дослідження. У теорії кримінального права значну увагу вивченню проблем звільнення від кримінальної відповідальності приділили Ю.В. Баулін, О.І. Бойцов, Я.М. Брайнін, К.К. Вавилов, Г.Б. Віттенберг, Л.В. Головки, Т.Т. Дубінін, С.Г. Келіна, Н.Ф. Кузнецова, В.І. Курляндський, С.Н. Сабанін, В.В. Скибицький, Е.С. Тенцов та інші вчені. За чинним Кримінальним кодексом України (далі – КК України) окремі види звільнення від кримінальної відповідальності на рівні дисертаційного дослідження було розглянуто М.С. Григор'євою, О.О. Житним, О.С. Козак, Ж.В. Мандриченко, О.В. Наден, О.В. Перепадею та О.О. Ямковою.

Отже, у теорії кримінального права вже накопичено певний досвід щодо регламентації й застосування норм, які передбачають звільнення особи від кримінальної відповідальності. Учені пропонують низку змін до законодавчої регламентації інституту звільнення від кримінальної відповідальності, проте актуальним залишається питання відокремлення й самостійного нормативного регулювання звільнення від кримінальної відповідальності в нинішніх умовах розвитку українського суспільства.

Тому **метою статті** є дослідження сучасних законодавчих змін у контексті реформування інституту звільнення від кримінальної відповідальності та вироблення певних пропозицій щодо його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. У теорії кримінального права й судовій практиці існують різні точки зору щодо визначення інституту звільнення від кримінальної відповідальності [3, с. 20–21]. Так, Пленум Верховного Суду України в п. 1 своєї Постанови «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» від 23 грудня 2005 р. № 12 дає таке визначення звільнення від кримінальної відповідальності: «Це відмова держави від застосування щодо особи, котра вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснює суд у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України, у порядку, встановленому Кримінально-процесуальним кодексом України».

Провідний фахівець із цієї проблематики Ю.В. Баулін формулює звільнення від кримінальної відповідальності так: «Передбачена законом відмова держави від застосування до особи, яка вчинила злочин, обмежень її певних прав і свобод, визначених КК України» [4, с. 58].

Тобто випадки звільнення від кримінальної відповідальності, згідно з теорією та практикою застосування кримінального законодавства, повинні передбачатися лише в КК України. Про це зазначено також у ч. 1 ст. 44 КК України: «Особа, яка вчинила злочин, звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених цим Кодексом». Отже, правова підстава звільнення від кримінальної відповідальності – передбачення конкретних видів звільнення в КК України. До 1 січня 2012 р., згідно із ч. 1 ст. 44 КК України, до правових підстав належали закон України про амністію та акт про помилування.

Тобто Закон не визначає новий вид звільнення від кримінальної відповідальності відповідно до КК України. Із цього приводу в теорії кримінального права висловлена позиція, що питання кримінальної відповідальності або звільнення від кримінальної відповідальності не може регулюватися таким окремим нормативно-правовим актом. У ч. 3 ст. 3 КК України говориться: «Злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом».

Також Закон не є актом про амністію в буквальному його розумінні, адже Закон України «Про порядок засто-

сування амністії в Україні» та КК України зі змінами від 2 червня 2011 р. передбачають, що актом амністії можливе виключно звільнення від відбування покарання, а не від відповідальності, як передбачає Закон.

Тобто правова природа такого нормативно-правового акта викликає певні сумніви з позиції як теорії кримінального права, так і законотворчої діяльності. У перспективі важливо отримати від Конституційного Суду України відповідне роз'яснення щодо цього питання.

Також ст. 1 Закону визначає категорії певних суб'єктів (які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених ст. ст. 109, 110-1, 161, 194, 259, 279, 293, 294, 295, 296, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 350, 351, 352, 376, 377, 382, 386 КК України, за умови, що ці злочини пов'язані з масовими акціями протесту), які підлягають звільненню від кримінальної відповідальності. Виникає питання про виправданість вказування в переліку злочинів, за які особи підлягають звільненню від кримінальної відповідальності, тяжких та особливо тяжких злочинів. Наприклад, особа, яка посягала (замах або вбивство) на життя працівника правоохоронного органу, за зазначених умов підлягає звільненню від відповідальності. На нашу думку, такий перелік правопорушень не повинен містити злочини вказаних категорій. Цікаво, що подібна тенденція прослідковується й у згаданих законопроектах. Наприклад, у законопроекті № 4667-3 від 18 квітня 2014 р. у відповідному переліку злочинів згадується бандитизм (ст. 257 КК України) і створення терористичної групи або терористичної організації (ст. 258-3 КК України), які завжди є особливо тяжкими злочинами та не повинні бути закріплені згідно зі ст. 1 цього проекту.

Слід звернути увагу, що ст. 1 Закону передбачає обов'язкову умову його застосування – доведення обставин вчинення злочину, яка полягає в тому, що вказані діяння повинні бути пов'язані з масовими акціями протесту. Визначення терміна «масові акції протесту» в національному законодавстві відсутнє. У теорії права під масовим протестом розуміють активну форму конфліктної поведінки, яка може виражатися в різних видах: організованого або стихійного, прямого чи опосередкованого, приймаючи характер насильства або зміни системи ненасильницьких дій [5, с. 10–11]. Формами висловлювання масових протестів можуть бути мітинги, демонстрації, пікетування, кампанії громадянської непокорності, страйки тощо [5, с. 10–11]. Цікаво, що в п. 3 ст. 9 Закону використовується й інший термін – «мирні акції протесту», проте він також не має нормативного визначення. Знову пригадаємо названі законопроекти: у законопроекті № 4667-1

від 9 квітня 2014 р. використовується аналогічний термін «масові акції протесту», а в законопроекті № 4667-3 від 18 квітня 2014 р. – «масові акції громадянського протистояння».

Відсутність відповідних законодавчих понять, на нашу думку, може призвести до суб'єктивного тлумачення таких термінів і викривленого правозастосування, що не буде сприяти вирішенню відповідного соціально-політичного конфлікту.

Також досить сумнівним є зміст ст. 8 Закону, який визначає особливий винятковий режим реалізації цього нормативного акта. Закон допускає під час свого виконання можливість застосування положень Закону України «Про застосування амністії в Україні», КК України, Кримінального процесуального кодексу України. Однак встановлюється єдина умова: положення вказаних нормативно-правових актів, які застосовуються, не повинні суперечити Закону. Тобто Закон в ієрархії вказаних нормативно-правових актів має більшу юридичну силу. Законодавець визначив вищий нормативний статус Закону, який нагадує умовно рівень конституційного акта. Однак, як відомо, процедура прийняття цього нормативного акта не відповідає процедурі прийняття конституційного закону. Тому законодавцю знову слід звернутися до Конституційного Суду України щодо відповідного роз'яснення із цього питання.

Висновки. Таким чином, сучасна трансформація інституту звільнення від кримінальної відповідальності залежить від соціально-економічних і політичних умов суспільного життя України.

Закони України від 19 грудня 2013 р., 16 січня 2014 р. та 29 січня 2014 р. створили нову підставу звільнення від кримінальної відповідальності, яка не залежить безпосередньо від КК України.

Потребують нормативного визначення основні поняття, які використані в згаданих нормативних актах і законопроектах (наприклад, «масові акції протесту»), зважаючи на їх потенційну перспективність для нових законів.

Оскільки правова природа таких законів викликає певні сумніви з позиції як теорії кримінального права, так і законотворчої діяльності, для роз'яснення цього питання Конституційним Судом України вважаємо за необхідне задля нормативного узгодження вказаних законів із КК України вдосконалити редакцію ч. 1 ст. 44 КК України таким чином: «Особа, яка вчинила злочин, звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених цим Кодексом, а також в інших випадках, передбачених законами України».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про усунення негативних наслідків та недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань : Закон України від 29 січня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/737-18>.
2. Кожем'якін А.А. Проблеми застосування «духу» і «букви» Закону України «Про усунення негативних наслідків та недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань»: погляд з боку законодавця / А.А. Кожем'якін // Віче. – 2014. – № 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/4031>.
3. Козак О.С. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О.С. Козак. – Дніпропетровськ, 2008. – 228 с.
4. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності : [монографія] / Ю.В. Баулін. – К. : Атіка, 2004. – 296 с.
5. Радугин А.А. Социология / А.А. Радугин, К.А. Радугин. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Центр, 1996. – 170 с.